

PLAŠĀKĀ PUBLIKĀCIJA PAR KURZEMES OPERĀCIJU UN MŪRMUIŽAS KAUJU

Mikus Žagata, *Mg. hist.*

Vladimira Veļikanova (*Vladimir Velikanov*) un Sergeja Mehņeva (*Sergej Mechnev*) grāmata *Kurljandskaja operacija 1705–1706 gg. i srazhenie pri Gemauertgofo* (Kurzemes operācija 1705.–1706. gadā un Mūrmuižas kauja, krievu val.), kas veltīta karadarbībai Kurzemes un Zemgales hercogistes teritorijā 1705.–1706. gadā un Mūrmuižas kaujai, tika izdota 2016. gadā Maskavā (sēr.: *Ratnoe delo*. Moskva: Russkie vitjazi) un ir samērā unikāls iespaiddarbs par šo tematu. Pētījuma autors V. Veļikanovs ir ekonomikas zinātņu kandidāts, kurš specializējās krievu bruņoto spēku organizācijas un attīstības izpētē par laika periodu no 17. gadsimta otrās puses līdz 18. gadsimta pirmajai trešdaļai. Viņš publicējis rakstus vairākos Krievijas militārajai vēsturei veltītos žurnālos, kā *Staryj cejchgauz*, *Vojn* u. c. Tāpat ir autors emuāram <http://rusmilhist.blogspot.com/>, kurā kopš 2010. gada ieraksti regulāri veltīti viņa interesēm atbilstošā perioda militārajai vēsturei. S. Mehņevs ir atvaļinājis jūrnieks, novadpētnieks.

Grāmata nav bieza, tās apjoms ir tikai 87 lappuses, tā ir krievu valodā bez anotācijas kādā citā valodā, turklāt tajā ir iekļautas arī tabulas un dažādi ilustratīvie materiāli. Viss darbs nav vienīgi par karadarbību Kurzemes un Zemgales hercogistē (turpmāk – hercogiste) 1705.–1706. gadā. Darba ievadā daļa apjoma ir veltīta hercogistes vēsturei kopš tās izveides, ieskaitot ekonomisko un koloniālo vēsturi, kā arī specifiski – hercogistes iesaistes iemesliem Lielajā Ziemeļu karā, kā arī Lielā Ziemeļu kara darbībai hercogistes teritorijā un tās pierobežā līdz 1705. gadam. Tāpat grāmatas beigās autori nelielu apjomu veltījuši karadarbībai hercogistes teritorijā arī pēc 1706. gada.

Lielā Ziemeļu kara historiogrāfijai 20. gadsimtā Latvijā ir bijusi tendence kara notikumus

hercogistē, Zviedru Vidzemē un tuvējā pierobežā skatīt vispārīgi, pievērsoties tikai galvenajām kaujām un pavērsiena punktiem kara gaitā. Savukārt citu valstu historiogrāfija detalizētām Lielā Ziemeļu kara notikumu aprakstam un analīzei hercogistē, Zviedru Vidzemē un Zviedru Baltijas provinču pierobežā vai nu lielākoties nav pievērsusies, vai tos pētījusi epizodiski. Savukārt Latgales vēstures kontekstā Lielais Ziemeļu karš ir palicis gandrīz pilnīgi nepētīts. Detalizētākie Lielā Ziemeļu kara apraksti hercogistes kontekstā ir attiecināmi uz mūsdienu vēsturnieces Mārītes Jakovļevas, kā arī zināmā mērā uz padomju perioda vēsturnieka Jāņa Zuša pētījumiem, lai gan J. Zutis Kurzemes un Zemgales vēsturei uzmanību pievērsis, vienīgi gatavojot Latvijas PSR vispārējās vēstures monogrāfijas. No vēsturniekiem ārpus Latvijas nozīmīgākais devums Lielā Ziemeļu kara notikumiem pētījumos Latvijas teritorijā ir igauņu vēsturniekiem Helduram Palli (*Heldur Palli*) un Margusam Laidrem (*Margus Laidre*), taču lielākoties tikai Zviedru Vidzemes vēstures kontekstā, saprotamu iemeslu dēļ gandrīz nemaz neatsaucoties uz notikumiem hercogistē. Tā kā kopš Lielā Ziemeļu kara beigām ir pagājuši jau vairāk nekā 300 gadu, ir apsveicams katrs vēstures avotos balstīts pētījums, kas palīdz skaidrot šos vēsturiskos notikumus.

Darba autori par pamatu pētījumam ir izmantojuši Krievijas, Zviedrijas un Latvijas arhīvos esošos dokumentus, savukārt poļu un sakšu armiju aprakstam ir izmantota attiecīgo valstu vēstures literatūra. Tiesa, spriežot pēc atsaucēm, paši autori faktiski Zviedrijas un Latvijas arhīvos nav bijuši, bet izmantojuši ar citu vēsturnieku palīdzību iegūtus materiālus no šiem arhīviem, publicētos (iespiestos) avotus, kā arī internetā pieejamo publicēto avotu bāzi (kauju relācijas, kauju zīmējumus, trofeju

sarakstus un bildes, zviedru karavīru atmiņas, proti, publikācijas dažādu bibliotēku, arhīvu un muzeju uzturētajās datubāzēs). Jāatzīmē, ka tas netiek slēpts un tiek izteikta pateicība personām, kuras palīdzējušas ar materiālu sagādi. Attiecīgi šis fakts ļauj izteikt apgalvojumu, ka detaļu līmenī informācija par zviedru un poļu-lietuviešu spēkiem nav tik ļoti precīza kā par krievu spēkiem. Proti, piemēram, īsi pēc kaujām zviedru puses publicētās kauju relācijas (kas izmantotas publikācijas sagatavošanā) tomēr būtu uztveramas ar zināmu kritiku, jo tika gatavotas plašai publikai, pasniegtas lasītājiem vieglāk uztveramā, vienkāršotā valodā, un tām nepārprotami bija propagandas raksturs. Savukārt mūsdienās publicētie tā laika zviedru avoti, kā, piemēram, karavīru dienasgrāmatas, ir tikai daļa (iespējams, interesantākā daļa) no notikumu laikā tapušajiem avotiem, kuri būtu jākonfrontē, piemēram, ar ikdienas korespondencē starp militārpersonām un amatpersonām apmainīto informāciju. Tas šajā pētījumā specifisko izmantoto avotu dēļ nav darīts. Tāpat šķiet, ka darba autori nav informēti par trim Mārites Jakovļevas rakstiem *Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā* 2007.–2009. gadā, kuros specifiski pētīta karadarbība hercogistes pierobežā 1700.–1705. gadā. Lai gan paši raksti ir latviešu valodā, tomēr to kopsavilkumi ir vācu valodā, turklāt ar mūsdienu mašintulkošanas iespējām rakstu izmantošanai svešvalodās problēmām nevajadzētu rasties, un publikācijas autori ar tiem būtu varējuši iepazīties. Tātad šis darbs uzskatāms par ievērojamu, taču nepilnīgu pētījumu par aprakstāmo tēmu. Attiecīgi tēmu un notikumu nevarētu uzskatīt par labi izpētītu, īpaši zviedru un poļu-lietuviešu armiju kontekstā.

Tāpat grāmatas zinātniskais noformējums nav pilnīgs. Atsauces ir, un tās ir noformētas zinātniski, periodiski tekstā norādot informācijas avotu, kā arī aprakstot situācijas, kad dažādos avotos sniegtā informācija nesakrīt. Tādās situācijās tiek argumentēti norādīts uz, autoruprāt, korektāko informāciju. Tomēr, kā jau teikts iepriekš, darbam nav anotācijas svešvalodā, nav avotu un literatūras apskata, kā arī avotu un literatūras saraksta.

Autori lielas pūles veltījuši krievu un zviedru karaspēka skaitliskai analīzei un kalkulēšanai no 1704. līdz 1706. gadam. Tas darīts, apkopojot un salīdzinot dažādus avotus. Ņemot vērā, ka īsi pēc kaujām propagandas nolūkos sagatavotajās relācijās informācija parasti ir pasniegta vispārināti, ienaidnieka zaudējumus pārspilējot, bet savējo spēku zaudējumus samazinot, šī argumentētā skaitlisko datu analīze ļauj labāk izprast tālaika armiju komandieru lēmumus vienas vai otras darbības veikšanai. Autori atsevišķos gadījumos vēl analizējuši arī konkrētus iespējamus karaspēku pārvietošanās maršrūtus, par kuriem vēstures avoti nereti nesniedz pilnu informāciju. Tas ir svarīgi, jo līdzīgi kā skaitliskā informācija labāk palīdz izskaidrot vēsturisko norišu hronoloģisko loģiku. Uz 1705.–1706. gadu attiecināmie armiju skaitliskie lielumi uzskatāmības labad pasniegti sešās tabulās, uzskaitot pulku skaitlisko sastāvu, to zaudējumus. Tiesa, piecas no sešām tabulām ir attiecināmas uz krievu armijas skaitlisko sastāvu, kas būtu skaidrojams gan ar faktu, ka zviedru armijas skaitliskais sastāvs apskatāmajā periodā būtiski nemainījās, gan ar izmantoto avotu specifiku, proti, Zviedrijas un Baltijas arhīvu materiāli izmantoti tikai izlases veidā. Tāpat grāmatā ievietotas piecas krāsainas detalizētas Jēkabpils (1704) un Mūrmuižas (1705) kauju kartes, kā arī četras melnbaltas reģiona kartes, kurās norādīti galvenie karaspēku pulcēšanās rajoni un pārvietošanās virzieni. Grāmatā ir iekļautas vairākas aprakstāmajā periodā radīto kauju shēmu un gravīru kopijas, piemēram, Daugavas kauja (1701) vai Jelgavas aplenkums (1705), kā arī militāro vienību komandieru un valdnieku portreti, kaujās pazaudētu zviedru un krievu vienību trofejas (lielgabali, bungas, karogi). Īpaši pēdējā attēlu kategorija šajā grāmatā, lai gan ilustrē notikumus, tomēr šķietami pilda “darba apjoma” uzturēšanas funkciju, jo zinātnisku vērtību to iekļaušanai darbā ir grūti izskaidrot. Būtisku pievienoto vērtību šie attēli nedod.

Publikācijā jaušamas zināmas simpātijas pret krievu karaspēku, lai gan kopumā grāmata sarakstīta neitrālā tonī. Piemēram, secinājumos par 1705.–1706. gada Kurzemes

kampanas rezultātiem jaušama vēlme nostādīt iebrukuma hercogistē neviennozīmīgo rezultātu (zviedru armija netika iznīcināta, hercogiste tika okupēta, tomēr okupācija netika noturēta) kā otrās nozīmes (taktisko mērķi), bet par primāro un izpildīto (stratēģisko) mērķi tiek nosaukta cara armijas komunikācijas līniju nodrošināšana Lietuvas teritorijā pret Lēvenhaupta armijas apdraudējumu. Neapstrīdot apgalvojumu, ka cara armijai bija nozīmīgi nodrošināt komunikācijas līnijas cauri Lietuvas teritorijai, šī mērķa sasniegšana tomēr būtu bijusi iespējama, arī novirzot tam mazākus militāros spēkus un neorganizējot karagājienu, kura gaitā tika veikta cietokšņu aplenkšana un ieņemšana.

Latvijas vēstures kontekstā vēl vērts atzīmēt, ka pētījumā ir atsauces uz krievu karaspēka pārvietošanos un uzturēšanos Daugavpils un Drujas tuvumā. To ir vērts atzīmēt, jo, kā jau iepriekš minēts, Lielais Ziemeļu karš Latgales vēstures kontekstā historiogrāfijā nav plaši apskatīts, acimredzot tāpēc, ka nozīmīgas

kaujas vai citi notikumi šajā Polijas-Lietuvas teritorijā nenotika. Tomēr, ņemot vērā, ka karaspēku parasti uzturēja tā teritorija, kurā atradās karaspēks, var pieņemt, ka vismaz Latgales dienvidu daļa (Daugavpils un Drujas pievārtē) ir cietusi karā netieši, krievu un lietuvišu karaspēkiem no vietējiem iedzīvotājiem rekvizējot proviantu un citu uzturu. Jāatzīmē gan, ka recenzējamā darba autori šim aspektam uzmanību atsevišķi nav pievērsuši un šī tematika būtu pētāma papildus.

Rezumējot – lai gan šī grāmata drīzāk ir plašs ilustrēts raksts, tam trūkst pilnīga zinātniskā noformējuma un darba kvalitāte iegūtu, ja pētījuma autori būtu tās tapšanā izmantojuši Zviedrijas un Baltijas arhīvos klātienē apgūtu avotu bāzi, kā arī Latvijas vēsturnieku pētījumus, recenzijas autora ieskatā šī ir līdz šim plašākā apkopojoša rakstura publikācija, kas veltīta šim vēstures notikumu kopumam un visumā ir vērtīgs pienesums Latvijas vēstures izpētei, īpaši tādēļ, ka viegli pieejama iegādei grāmatnīcās plašākai publikai.